

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 5 • sayı / issue: 10 • aralık / december 2018 • 385-416

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.506138

PEYGAMBERLERİN İSMET SIFATININ KUR'ÂN YORUMLARINA ETKİSİ (HZ. ÂDEM ÖRNEĞİ)

*The Effects of Prophets' Innocence Title on Quran Commentary
(Prophet Adam Example)*

Mustafa ŞEN

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Tefsir Ana Bilim Dalı

*Assistant Professor, Aksaray University, Faculty of Islamic Sciences
Department of Tafseer*

Aksaray, Turkey

mustafasen@aksaray.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-4763-0328>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 26.12.2018

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2018

Atf / Cite as: Şen, Mustafa. "Peygamberlerin İsmet Sifatının Kur'ân Yorumlarına Etkisi (Hz. Âdem Örneği)". *Mütefekkir* 5/10 (Aralık 2018): 385-416. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.506138>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

Copyright © CC BY-NC-ND Published by Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi - Aksaray University, Faculty of Islamic Sciences, Aksaray, 68100 Turkey.

PEYGAMBERLERİN İSMET SIFATININ KUR'ÂN YORUMLARINA ETKİSİ (HZ. ÂDEM ÖRNEĞİ)

Mustafa ŞEN

Öz

Bu çalışma Peygamberlerin sıfatlarından olan ismet inancının Kur'an yorumlarını nasıl etkilediğini Hz. Âdem kıssası örneğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Kur'an'ın yorumuna etki eden âmillerden birisi de İslam düşüncesinde yer alan 'ismet' sıfatıdır. Siyasi temelli olarak ortaya çıktığı anlaşılan ve daha sonra itikadi konular arasında yer alan 'ismet' sıfatı Şiilere göre imamlarda ve peygamberlerde; Ehl-i sünnet ve Mu'tezile'ye göre ise sadece peygamberlerde bulunması zorunlu bir sıfattır. Kur'an'da peygamberlerin ihlaslı, seçkin, doğru ve daima Allah'a yönelen gibi üstün özelliklerine temas edilmekle birlikte onlar hakkında günah işlememe gibi bir nitelikten söz edilmemektedir; aksine bazı peygamberlerin işlemiş olduğu hatalardan bahsedilmektedir. Durum böyle olmakla birlikte peygamberlerin hata işlediğine dair âyetler, kimi müfessirler tarafından ismet kavramı çerçevesinde yorumlanmaktadır. Bu çalışmada öncelikle ismet sıfatının mahiyetiyle ilgili kelimelerin mezheplerinin düşünceleri de dikkate alınarak giriş sadedinde kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra ilgili âyetlerin, ilke/itikad olarak benimsenen ismet sıfatı gölgesinde yorumlanması, Hz. Âdem örneği çerçevesinde ele alınacaktır. Bu çalışmanın amacı ismet sıfatı bağlamında ilgili âyetlere yaklaşım olduğu için, kıssaların gerçekliği, tarihselliği ve mitolojik unsurlar içerip içermediği konuları üzerinde durulmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İsmet, Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Şia.

The Effects of Prophets' Innocence Title on Qur'an Commentary (Prophet Adam Example)

Abstract

This article is about examining the effect of innocence (being free from sin), one of the attributes of prophets, on interpretations of Qur'an. One of the factors that effect Qur'an interpretations is the title 'innocence' which exists in Islamic belief. The title 'innocence', which is known to have come to existence in political-based topics and then appeared in theological matters, is an attribute that is one of the mandatory features for prophets and imams in Shiah belief. On the other hand it is a mandatory feature for only prophets in Ahl al-sunnah and Mu'tazila belief. In Qur'an, while it is being addressed to prophets' supreme features such as sincere, privileged, honest, faithful and so on, it does not mention anything about being free from committing sin. On the contrary mistakes of some prophets are told in the Qur'an. And yet some scholars have interpreted the related verses by innocence principle. In this study, a brief assessment about the nature of innocence title will be primarily done by taking opinions of different word madhabs/sects into consideration. Then, interpretation of the related verses pursuant to innocence title that is adopted as a principle/belief will be discussed in the scope of Prophet Adam example. As the aim of this study is about the approaches to relevant verses in the frame of innocence title, it is not going to be emphasized on the reality, historicity, and mythological elements of the parables.

Keywords: Tafseer, Innocence, Ahl al-sunnah, Mu'tazila, Shia.

GİRİŞ

Semavi kitaplarda ilk insan ve ilk peygamber olarak bahsedilen Hz. Âdem'in hikâyesi İslam literatüründe kendisine oldukça geniş yer bulmuştur. Kıssanın ilginç oluşunun ve Yahudi kutsal metinlerinde ayrıntılı ve efsanevi bir şekilde anlatımının da bunda etkisi büyüktür. Söz konusu kıssada geçen Hz. Âdem'in yaratıldığı cennet, yaratılış safhaları, Allah-Âdem-İblis-Melekler diyalogu, Havva'nın yaratılışı, yasak ağaç, ilk günah ve cennetten düşüş/hübût konuları tefsir kitapları başta olmak üzere ilgili bütün eserlerde tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. İslam âlimlerinin ekseriyeti kıssada geçen ifadeleri literal anlamda alıp olayların hakikatte vuku bulduğuna inanmışlar ve Kur'an'daki özet anlatımı, ilgili israilî rivayetlerle genişleterek bütün ayrıntılarıyla eserlerinde işlemişlerdir. Diğer yandan Hz. Âdem kıssasını bütün yönleriyle zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde beşerî varlığın kozmik kaderine ilişkin dramatik bir anlatı olarak yorumlayanlar da vardır.¹

1. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İSMET KAVRAMI

Klasik kelim literatüründe kapsamı ve keyfiyeti tartışılan العصمة / ismet sıfatı nübüvvet bahisleri içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca konuyla ilgili müstakil eserler de telif edilmiştir. Bunlar arasında Nûreddin es-Sâbûnî'nin (ö. 580/1184) *el-Müntekâ min 'ismeti'l-enbiyâ'*sı ve Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *'İsmetu'l-enbiyâ'* adlı eseri en meşhur olanlarıdır. Bunların yanı sıra özellikle son zamanlarda konunun çeşitli yönleriyle alakalı çok sayıda makale ve eser kaleme alınmıştır.

Sözlükte “kötülüklerden korumak,² menetmek,³ engel olmak” anlamında ('a-s-m) kökünden türemiş bir isim olan ismet Kur'an'da değişik formlarıyla on üç yerde geçmektedir. Bunların hepsinde bu kelime “tutmak, menetmek” gibi temelde aynı anlam çerçevesi içinde yer alır. Yalnız Âl-i İmrân sûresindeki “Allahın ipine sınımsız sarılınız.” (Âl-i İmrân 3/103) âyetinde kullanılan ismet kelimesi hem tutmayı hem de korunmayı ifade

¹ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 152.

² Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, “Asm”, *Kitabu'l-ayn*, nşr. Dâru ve Mektebu'l-Hilâl, 1: 31; Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî, “Asm”, *el-Kâmûsu'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1138; Zeynuddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî, “Asm”, *Muhtârû's-Sihâh* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 437.

³ Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, “Asm”, *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve shâhü'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melayîn, 1987), 5: 1986; Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mürekem İbn Manzûr, “Asm”, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1414), 12: 403.

etmektedir. Nitekim Araplar deve yükünü bağladıkları ipe “isam” demektedirler.⁴ İsmet kelimesi “... kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar.”⁵ hadisinde de aynı anlamdadır.

Terim olarak ise ismet “Allah’ın kulunu kötülüklerden koruması,⁶ Allah’ın kulunu kendisini helak edecek şeyden koruması,⁷ onu temiz bir yaratılışa sahip kılması, kendisine bedenî üstünlük vermesi, zafer ve kararlılık lutfetmesi, iç huzuru yaratması ve onu hayra muvaffak kılması sûretille kendilerini koruması”⁸ şeklinde tarif edilmiştir.

Dini hükümlerin tebliği hususunda peygamberlerin masum oldukları konusunda itikâdî mezhepler arasında ittifak vardır. Bunun dışındaki işlemlerde masum olup olmadıkları, masum iseler işlenen hatanın büyük-küçük; peygamberlikten önce-sonra olması hususlarında mezheplerin kendi içlerinde dahi ihtilaflar mevcuttur.⁹ Bu nedenle öncelikle Hâriciyye, Mâtürîdiyye, Eş’ariyye, Mu’tezile ve Şîa ekollerinin ismet konusundaki görüşlerine konumuzun zeminini oluşturmaya yetecek miktarda temas edilecektir.

Hâricî’ler’in her günahı küfür sayan Fudayliyye koluna göre peygamberlerin günah işlemleri dolayısıyla küfre girmeleri caizdir. Ayrıca onlara göre peygamberler takiyye yaparak küfrü gerektiren sözler de söyleyebilirler.¹⁰ Hâricî’ler’in diğer gruplarına göre ise peygamberler nübüvetten önce de masumdurlar.¹¹

Mâtürîdî’lere göre ismet peygamberlerin gerek sözlerinde gerekse fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadrü kıymetini düşürecek hatalardan korunması manasınadır. Kasıt olmaksızın hata işlerlerse hemen akabinde ilahi uyarı gelir. Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) “İsmet külfeti izale etmez.” sözü, peygamberlerin taate zorlanmamaları ve günah işlemekten aciz bırakılmadıkları anlamına gelmektedir. Allah’ın kuluna bir lütfu olarak seçme gücü olmakla birlikte peygamberi iyi işler yapmaya yönlendirir, onları kötülüklerden alıkor.¹²

⁴ Ebu’l-Kasım Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, “Asm”, *el-Müfredât fi garibi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1998), 570.

⁵ Buhârî, “Salâh”, 28.

⁶ İbn Manzûr, “Asm”, 12: 403.

⁷ Cevherî, “Asm”, 5: 1986

⁸ Râgıb, “Asm”, 570

⁹ Bk. Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979), 121-122; Ebû Mansur Abdulkahir el-Bağdadî, *el-Fark beyne’l-frac* (Beyrut: Daru’l-Afaki’l-Cedide, 1977), 210.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ* (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1986), 26.

¹¹ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 121.

¹² Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 121-122.

Eş'arîler'e göre ismet Allah'ın peygamberlere itaat gücü vermesi, masiyet gücü vermemesidir. Diğer bir ifadeyle ismet peygamberlerin günah işlemelerine engel olan sıfattır. Peygamberler nübüvvet sonrası büyük ve küçük günah işlemekten masumdurlar.¹³ Sehv ve hatanın günah sayılmayacağını söyleyen Eş'arîler nübüvvet öncesi peygamberlerin günah işlemelerini caiz görür.¹⁴ Bundan dolayı da Eş'arîler ileride anlatılacağı üzere Kur'an'da peygamberlerle ilgili anlatılanları te'vil yoluna gitmişlerdir.

Mu'tezile peygamberlerin ismet sıfatı konusunda Mâtürîdîler gibi düşünür. Onlara göre ismet sıfatı peygamberleri günahattan koruyan Allah'ın bir lütfü olarak görürler. Bu lütfü sayesinde kişi büyük günah işlemekten kurtulur. Bu sıfat da sadece peygamberlerde ve onların yerine geçenlerde bulunur. Peygamberlerin günah işleme kabiliyetleri mevcuttur. Bu sebeple küçük günah işlemeleri mümkündür.¹⁵ Mu'tezileye göre ismetin dayanakları mu'cize, salh-aslah, adalet ve peygamberlerin hüccet olmasıdır.¹⁶

Şîî İmamiyye fırkasına göre peygamberler her türlü lekeden temizlenmiş ve korunmuşlardır, küçük ya da büyük hiçbir sûrette günah işlemmezler. Onların masumiyetini inkâr eden bir kimse onları tanımamış ve dinden çıkmış olur.¹⁷ Şîa'ya göre peygamberler günaha kudreti olduğu halde kasıtlı ya da kasıtsız her türlü günahı işlemekten korunmuşlardır. Onlara göre hata eden bir peygamberin getirdiğine güven olmaz, akıl da ona uymaktan imtina eder.¹⁸

İsmet sıfatı konusunda Mâtürîdîyye, Mu'tezile ve Şîa'nın görüşleri benzerlik arz etmektedir. Eş'arîler ise ismeti tanımlarken "Allah'ın masiyet gücü vermemesi" demek sûretiyle peygamberlere meleklik sıfatı vermiş olmaktadır.¹⁹ Böylece de Allah'ın emir ve yasaklarının bir anlamı

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Necati Şahin, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 56.

¹⁴ Bağdadî, *el-Fark*, 210.

¹⁵ Kadı Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse* (Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1996), 780.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Veysi Ünverdi, "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/1 (2015): 79-107.

¹⁷ İbn Babeveyh, Şeyh Sadûk Ebû Ca'fer el-Kummî, *el-İ'tikadat fi dini'l-imamiyye* (Beyrut: Daru'l-Müfid, 1993), 96.

¹⁸ eş-Şeyh el-Müfid Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'man el-Bağdâdî, *en-Nüketü'l-i'tikadiyye*, thk. Ridâ el-Muhtârî (Kum: y.y., 1413), 37; Şeyh Müfid, *Tashih-u i'tikadi'l-imamiyye*, thk. Hüseyin Dergâhî (Kum: y.y., 1413h), 128.

¹⁹ Mehmet Bulut, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 135; Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet ve Şia Polemikleri* (Ankara: Ankara Okulu, 2012), 41.

kalmamaktadır.²⁰ Bütün mezhepler vahyin tebliği konusunda peygamberlerin asla hata yapmayacaklarını söylemektedirler. Bunun dışında peygamberlerin beşeri vasıfları çerçevesinde günah işlemeleri konusunda mezheplerce farklı görüşler ileri sürülmüştür.

2. KUTSAL METİNLERDE HZ. ÂDEM

2.1. Kur'ân'da Hz. Âdem

Hiz. Âdem'in kıssası nüzül sırasına göre Sâd, A'râf, Tâhâ, İsrâ, Hicr, Kehf ve Bakara sûrelerinde anlatılmaktadır. Kissa genel olarak ilk insan ve ilk peygamber olan Hiz. Âdem'in yaratılışı, cennete yerleştirilmesi, meleklerin kendisine secde ile emredilmeleri, şeytanın bu emre muhalefet etmesi ve neticede ilahi huzurdan kovulması konularını içermektedir. Konumuzla ilgili olan yasak ağaç ve Âdem-İblîs diyalogu A'râf, Tâhâ ve Bakara sûrelerinde bulunmaktadır. Mekkî olan Sâd sûresi İslam davetinin açıktan yapılip Kureyşli müşriklerin bütün güçleriyle bu davete mânî olmaya çalıştığı bir dönemde inmiştir. Sûrenin başında tevhid, nübüvvet ve âhiret konuları işlenmektedir. Sûrenin sonunda Hiz. Âdem'in yaratılışı Allah'ın ruhundan üflemesi, meleklerle secde emri, meleklerin saygı secdesi yapıp İblîs'in kibirinden ötürü secde etmemesi Mekkî sûrelerin özelliğine uygun bir şekilde tevhid mihverinde anlatılmıştır. Ardından emre itaat etmemesi neticesinde ilahi huzurdan kovulan şeytanın insanı sapıtacağına dair Allah ile olan diyalogu da ilk olarak bu sûrede geçmektedir.²¹ Mevdûdî'ye (ö. 1979) göre bu kıssanın beyan ediliş amacı, Kureyş'in kâfirlerine, Hiz. Peygamber'i kabul etmelerine kibirlerinin mani olduğunun hatırlatılmasıdır. Çünkü aynı kibir, İblîs'i Allah katındaki konumuna haset ettiği Hiz. Âdem'e secdeden alıkoymuştu. Aynı şekilde müşrikler de Hiz. Muhammed'e sırf hasetlerinden dolayı karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla müşriklerin sonları da İblîs'in sonu gibi olacaktır.²²

A'râf sûresinde ilk olarak Hiz. Âdem'in yaratılması, meleklerin ona secde edip İblîs'in secde etmemesi, ardından İblîs'in Kıyamete kadar aldığı izin ile kendisi yüzünden huzurdan kovulduğu insanı aldatmak için her yolu deneyeceği tehdidinde bulunması ve buna mukabil Allah'ın da şeytanın yolundan giden cin ve insanlarla cehennemi dolduracağı anlatılmaktadır. Hikâyenin buraya kadar olan kısmı, Sâd sûresiyle benzerlik taşımaktadır. Bundan sonraki kısımda Sâd sûresinden farklı olarak şeytanın kandırmacası neticesinde Hiz. Âdem'in ilk hatası anlatılmaktadır.

²⁰ Mustafa Sinanoğlu, "Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar* 3/8 (Eylül-Aralık 2000): 168.

²¹ Bk. Sâd 38/71-85.

²² Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, trc. Heyet (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 90.

Sûrede şeytan'ın ayartma denemesi ve Hz. Âdem ve eşinin Allah'ın tenbihine rağmen yasaklanan ağaçtan yemeleri, pişmanlıkları ve neticede cennetten çıkarılışları konu edinilmektedir.²³

Tâhâ sûresinde hikâyeye farklı boyutlar eklenmektedir. Hz. Âdem'i suçlayıcı ve bağışlayıcı ifadeler bu sûrede yer almaktadır. Bunlar "nisyân, asâ, ğavâ" ve bu kavramlara mukabil "ıctebâ, tâbe ve hedâ" kelimeleridir. Yine cennetten çıkarıldıklarındaki durumu ifade eden şakî kelimesi ile Hz. Âdem'in kendisi için kullandığı "zulüm" kelimesi de bu sûrede geçmektedir.²⁴ Bu kelimelerle ilgili ayrıntılı bilgi daha sonra verilecektir.

İsrâ sûresinde de hikâyenin özeti verildikten sonra farklı ayrıntılar eklenmiştir. Şeytanın ordularının, insanlara vesvese vermeleriyle birlikte bir zorlayıcılıklarının olmadığı beyan ve A'râf sûresinde "Onları azdıracam." derken İsrâ sûresinde "Zürriyetini azdıracam." ifadesi yer almaktadır.²⁵ Hicr sûresinde, daha önce verilen bilgiler benzer ifadelerle tekrar edilmekte ve kıssaya insanın yaratıldığı maddenin mahiyeti, şeytan ve ona uyanların gireceği cehennemın bazı özellikleri gibi yeni unsurlar eklenmektedir.²⁶ Kıssaya çok kısa olarak temas edilen Kehf sûresinde diğerlerinden farklı olarak ilk defa İblis'in cinlerden olduğu ve zürriyetinin bulunduğu bildirilmektedir.²⁷

Hz. Âdem kıssasının anlatıldığı tek medenî sûre Bakara sûresidir. Bu sûrede diğer anlatılanlardan farklı olarak meleklerin Hz. Âdem'in yaratılışına tepkileri, Allah'ın Hz. Âdem'in farklı özelliklerini göstermesi, ona bir takım kelimeler vermesi anlatılmaktadır.²⁸ Hz. Âdem kıssası her sûrede siyak-sibaka uygun bir şekilde anlatılmıştır. Sâd sûresindeki kıssa Hz. Peygamber'e hasım olan ve putlara tapmada ısrar eden Kureyşli müşriklere işaret etmekte ve Hz. Peygamber'i teselli etmektedir. A'râf sûresinde ise kıssa kendisine verilen nimetlere çok az şükreden insanların bahsinden sonra anlatılmaktadır. Hicr sûresinde Hz. Âdem'in çamurdan yaratılması anlatılmaktadır. İsrâ sûresi'nde insanların fitnesinden sonra şeytanın Hz. Âdem'e hasedi ve düşmanlığı anlatılmaktadır. Kıssada kullanılan benzer terkip ve lafızların yorumlarının ayrıntısına girilmeyecek²⁹ ve daha çok âyetlerin ismet sıfatıyla bağlantılı kısımları üzerinde durulacaktır.

²³ Bk. el-A'râf 7/11-25.

²⁴ Bk. Tâhâ 20/115-123.

²⁵ Bk. el-İsrâ 17/61-65.

²⁶ Bk. el-Hicr 15/28-43.

²⁷ Bk. el-Kehf 18/50.

²⁸ Bk. el-Bakara 2/30-38.

²⁹ Kıssada kullanılan benzer terkip ve lafızların yorumları için bk. Fadl Hasan Abbas, *Kasasü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 2010), 118-120.

2.2. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Âdem

Hz. Âdem'in hikâyesi,³⁰ Yahudiler'in "Tora" diye tanımladığı Kitab-ı Mukaddes'in ilk beş kitabından olan Tekvîn/Yaratılış bölümünde yer almaktadır. Buradaki bilgilere göre Âdem ilk insan olarak topraktan yaratılıp burnuna hayat soluğu üflenmiş ve sonra da içinde ırmakların, çeşit çeşit güzel ağaçların bulunduğu Aden bahçesine yerleştirilmiştir. Âdem kendisinden sonra yaratılan bütün hayvanlara isimler koymuş, daha sonra Âdem'in kaburga kemiğinden eşi Havva yaratılmıştır. Hayvanların en kurnazı olan yılan, Havva'yı kandırarak cennette yenmesi yasaklanan iyiyi kötüyü bilme ağacından yemesini sağlamış, o da o ağaçtan kocasına yedirmiştir. Bunun üzerine Allah, onları Aden cennetinden kovar ve emek harcamadan yiyecek bulamayacaklarını söyler.³¹

Âdem'in topraktan yaratılması, eşyayı isimlendirmesi, eşinin yaratılması, bir ağaç hariç cennet meyvelerinden bol bol yemesi, yasaklanan ağaçtan yemesi, cennetten çıkarılışı ve emek harcayarak geçimini sağlaması nüanslarla birlikte Tevrat ve Kur'an'ın ortak ifadeleridir. Hz. Âdem'in eşinin ismi, yılanın önce eşini / Havva'yı kandırıp yasak meyveden yedirmesi, onun da Hz. Âdem'e o meyveden yedirmesi ve ardından ceza olarak Havva'nın doğum sancısıyla, Âdem'in rızkını kendi emeğiyle / alın teriyle kazanmasıyla ve yılanın ayaklarının alınıp sürünge haline getirilmesiyle cezalandırılması ise sadece Tevrat'ta bulunmaktadır.³²

Yeni Ahit'in Romalılar'a Mektup bölümünde de Âdem'in işlediği iddia edilen ve bütün insanları olumsuz etkileyen ve mahkûm eden asli günaha vurgu yapılır ve arkasından İsa Mesih sayesinde insanların amlandığı ve Tanrı'nın lütfunun çoğaldığı bildirilir.³³

3. KAVRAMSAL ALAN

Bu bölümde Hz. Âdem'in İblîs'in vesvesesi neticesinde yasaklanan ağaçtan yemesi, Allah tarafından azarlanıp cennetten çıkarılmakla cezalandırılışı, pişmanlığı ve tevbesinin kabul edilişi ile ilgili Kur'an'ın kullandığı ifadeler olayların seyrine göre gruplandırılarak ele alınacaktır. İsmet sıfatı bağlamında yapılan yorumların daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramların detaylandırılmasında fayda mülhaza etmekteyiz.

³⁰ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1: 358.

³¹ Tekvîn, 3/1-24.

³² Tekvîn, 2/15-25, 3/1-24.

³³ Romalılara Mektub, 5/12-21.

3.1. Cennet ve Yasak

Bu kısımda Hz. Âdem'in cenneti, yaklaşmaması istenen ağacın mahiyeti, yasağın biçimi ve amacı üzerinde durulacaktır. Ele alınacak ifadeler, cennet, yasak ağaç, kurb ve ahd kelimeleridir.

3.1.1. Cennet

Sözlükte “örtmek, saklamak” anlamındaki cenn kökünden türeyen الجنة / cennet “toprağı bitki ve ağaçlarla örtülen bahçeye” denir.³⁴ İstilahta ise Allah'ın mü'minlere vaad ettiği ahiretteki ebedî saadet yurdunun adıdır. Cennet, Kur'ân'da hem ahiretteki cennet hem de yeryüzünde bir bahçe anlamında kullanılmaktadır. Hz. Âdem'in yaratıldığı ya da yaratıldıktan sonra bulunduğu cennet hakkında İslam âlimleri arasında farklı görüşler mevcuttur. Tevrat'a göre bu cennet doğuda Aden isminde bir bahçedir.³⁵ Kur'an'da Hz. Âdem'in yaratıldıktan sonra bulunduğu cennetin ahiretteki cennet mi yoksa dünyada bir bahçe mi olduğu açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Bu yüzden âlimler arasında bu mevzu ihtilafıdır. Âlimlerin çoğunluğu bu yerin ahiretteki cennet olduğunu söylemektedirler. Buna mukabil bazıları kelimenin sözlük anlamının “bahçe” olması, cennette yasağın ve günahın olamayacağı ve inkârcı şeytanın oraya giremeyeceği gibi pek çok akli delil ileri sürerek buranın dünyada bir bahçe olduğunu iddia etmektedirler.³⁶

Mâtürîdî, “Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.” (el-Bakara 2/32) âyetini delil getirerek cennetin etrafı ağaçlar ve çeşitli bitkilerle çevrilmiş bir bahçe olduğunu ve Kur'an'da açıkça belirtilmediği için bu cennetin ahirette de dünyada da olabileceğini söylemektedir.³⁷ Mâtürîdî bir başka yerde de Âdem ve eşinin iskân edildiği cennetin mahiyeti konusunda ihtilaf olduğunu söyler ve iki görüş zikreder: “Bazıları bu cennetin Müslümanların ahirette gideceği / döneceği cennet olduğunu söylemektedir ki bu onlara Allah'ın vaadidir. Bazıları da bu cennetin Allah'ın semada Âdem'i iskân etmek için inşa ettiği cennet olduğunu söy-

³⁴ Râgıb, “Cnn”, 204.

³⁵ Tekvîn, 2/7, 8.

³⁶ Bk. Hanefî Şola, “Muhammed Abduh'un Âdem Kıssasına Yaklaşımı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Haziran 2015): 218-219; Bolay, “Âdem”, 2: 360

³⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 2005), 1: 425.

ler. Fakat bu cennetin mahiyetini bilmiyoruz, bilmemiz de gerekmez. Bilmemiz gereken imtihan için zikredilenlerdir.”³⁸ Mâtürîdî her ne kadar görüş belirtmese de onun öncelikle zikrettiği görüşlere daha yatkın olduğunu söylememiz mümkündür.

Hız. Âdem’in yeryüzünde halef olması da ihtilaflı bir mevzudur. İbn Ebi Hâtim (ö. 327/938) bu âyetin yorumunda Hız. Âdem’in yeryüzünde kendilerinden önce yaratılanlara halef olarak yeryüzünü imar için yaratıldığını ifade eder.³⁹ Mâtürîdî ise Hız. Âdem’e bozgunculuk ve kan dökmeyi yakıştıramadığı için onun cinlere halef olmasını kabul etmez.⁴⁰ Mâtürîdî’nin bu bakış açısında ismet sıfatının etkisi açıkça görülmektedir.

3.1.2. Yasak Ağaç

Yasak ağaç nüzül sırasına göre A’râf, Tâhâ ve Bakara sûrelerinde yer almaktadır. A’râf sûresinde cennete yerleştirilen Hız. Âdem’e oranın her türlü yiyeceğinden yiyebileceği belirtilirken bir ağaca yaklaşmaması emredilmiştir.⁴¹ Burada Allah’ın Hız. Âdem’le nasıl konuştuğu, konuştuysa peygamber olup olmadığı ihtilaflı bir mevzudur. Bu husus, konumuzu yakinen ilgilendirmedığı için yeri geldikçe işaret edilmekle yetinilecektir. Yasaklanan ağacın cinsiyle ilgili bilgiler hemen bütün müfessirler tarafından lüzümsüz addedilmekle birlikte tefsir kitaplarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.⁴² Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) bu ağacın başak yani buğday olduğunu bildirirken⁴³ Taberî Kur’an’da ve sünnette kesin delil olmadığı için bu ağacın, iyilik ağacı, buğday, üzüm ve incirden herhangi birisinin olabileceğini, hattı zatında bunu bilmenin faydası olmadığı gibi bilmemenin de bir zararının olmadığını ifade etmektedir.⁴⁴ İbn Abbas’a atfedilen söze göre de yasaklanan ağaç ilim / bilme ağacıdır.⁴⁵

Mâtürîdî de bu ağacın üzüm, buğday ve bilme ağacı olabileceğiyle ilgili üç görüş serdeder. Buna göre yasak ağacın üzüm olması Âdem ve eşinin Allah’a isyan etmelerinde şeytanın da payı olduğunu; buğday olması

³⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 4: 376.

³⁹ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Es’ad Muhammed el-Tayyib (Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa, 1419h), 1: 76

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 1: 416.

⁴¹ Bk. el-Bakara 2/35; el-A’râf 7/19; Tâhâ 20/121-122.

⁴² Ebu’l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmud Şahâte (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs, 1423h), 1: 99; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Müessesetü’r-Risâle, 2000), 1: 516; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’râbuhu* (Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1988), 2: 326.

⁴³ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 1: 99.

⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1: 521.

⁴⁵ Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub, el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs min tefsiri İbn Abbas* (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye), 163.

isyana karşılık Âdem'in, eşinin ve zürriyetlerinin kıyamete kadar gıdaları olacağını; bilme ağacı olması ise daha önce varlığından haberdar olmadıkları avret yerlerini fark etmelerini ifade etmektedir.⁴⁶

Yasak ağacın mahiyetinde olduğu gibi meyvesinden ilk kimin yediği, avret yerlerinin açılması ya da farkına varmaları ve örtmeye çalıştıkları cennet yaprağı ile ilgi olarak da ilk dönem tefsirlerinde epeyce malumat vardır.⁴⁷ İsrailiyat kökenli olduğu anlaşılan bu bilgileri buraya almayı uygun görmedik.

3.1.3. Kurb

Söz konusu ağacın yasaklanması ولا تقربا / yaklaşmayın kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelimeye verilen anlam “yemeyin” şeklindedir.⁴⁸ Buradaki yaklaşmanın ifadesinin yemeyin ifadesinden daha belîğ olduğu müsellemdir.⁴⁹ İsfehânî (ö. 502/1108) bir şeye yaklaşmanın men edilmesinden kastın sakındırmadaki vurguyu ve yasaklamadaki mübalağayı gösterdiğini belirtmektedir. Ona göre “Bir şeye yakınlık ona ülfeti gerektirir ülfet de muhabbete sebep olur.”⁵⁰ Beydâvî (ö. 685/1286) de âyetteki ولا تقربا / yaklaşmayın ifadesi ile yasaklanan şeyin haramlığında ve ondan sakınmanın gerekliliğinde mübalağa yapıldığı görüşündedir.⁵¹ Ayrıca bir şeye yakın olmak o şeye ülfete, ülfet sevgiye, sevgi de o şeye meyletmeye ve onu yapmaya sebep olur. Çünkü bu durumda aklî ve dinî düşünce ikinci plana itilmiş olur. Nitekim “Bir şeye muhabbet kişiyi kör ve sağır yapar.” denilmiştir.⁵²

3.1.4. Ahd

Tâhâ sûresinde ise yasaklama ولقد عهدنا / söz aldık şeklinde ifade edilmiştir. Bu kelimeye أمرنا şeklinde “emretmek, ağaca yaklaşmamak, ağaçtan yemeyeceğine dair söz almak, şeytana uymamayı vasiyet etmek” gibi anlamlar verilmiştir.⁵³ Hz. Âdem ve eşinin o ağaçtan yemeleri neticesinde

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1: 426.

⁴⁷ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2: 32; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 27: 388; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 5: 1453.

⁴⁸ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 1: 114; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1: 426; Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 7.

⁴⁹ Vâhidî, *el-Veciz*, 2: 380.

⁵⁰ Râgıb, “Grb”, 152.

⁵¹ Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1418h), 1: 71.

⁵² Râgıb, “Grb”, 152; el-Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 1: 71.

⁵³ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 43; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18: 383; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4: 40; Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 2: 414; Ebu'l-Hasan Ahmed b.

Allah “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı?” derken ألم أنعمكما / sizi uyardım mı? ifadesini kullanmıştır. Bu uyarıdan yola çıkarak Hz. Âdem’in bu işi bilinçli yaptığını düşünebiliriz.

3.2. Şeytanın Vesvesesi

Bu kısımda ise İblîs’in Hz. Âdem’e vesvese vermesi ve onu yasaklanan ağaçtan yemeye ikna etmesiyle ilgili “iğvâ, vesvese, huld ve zelle” kavramlarına değinilecektir.

3.2.1. İğvâ

Bu kavramlardan ilki hidayetin zıddı olan الغي / el-ğayyu kelimesidir. İsfehânî, bu kelimenin Kur’an’da farklı anlamlarda kullanıldığını belirtmiştir. Buna göre Necm sûresi 52/2 ile A’raf sûresi 7/202. âyetlerinde “bozuk bir inançtan kaynaklanan cehalet”, Meryem sûresi 19/59. âyette “arzu edilene ulaşamama veya bir şeyin neticesi”, Hicr sûresi 15/39. âyetinde “yaşantısı bozuldu”, Şuarâ sûresi 26/91 ile Tâhâ sûresi 20/121. âyetlerde de “cahil olmak” anlamlarındadır.⁵⁴ Bunlardan başka bu kelimenin kaybetmek anlamına geldiği de ifade edilmektedir.⁵⁵ İsfehânî الغي / el-ğayy kelimesinin الرشد / er-ruşd kelimesinin zıddı olduğunu ve doğru iş yapana رشد / raşede hata edene de غوى / ğavâ dendiğini söylemektedir.⁵⁶

3.2.2. Vesvese

İsfehânî’ye göre الوسوسة / vesvese değersiz, kötü düşünceler” demek olup “takıların sesi ve gizlice fısıldamak” olan وسواس / vesvâs kelimesinden türetilmiştir. Avcının fısıldamasına da bu ad verilir.⁵⁷ Avcının avını gözetlediği gibi şeytan da avı kabul ettiği insanın zayıf yönlerini kollayıp her fırsatta vesvese vermeye, ayartmaya çalışmaktadır. Vesvese aynı zamanda “kısıp sesle istekte bulunmak” anlamına da gelmektedir.⁵⁸ Müfessirlerin ekseriyeti anlamı herkes tarafından bilindiği ve pek farklı anlamları olmadığı için bu kelimeyi yorumlamamıştır. Sem’ânî (ö. 489/1096)

Muhammeden-Nisâbüri, *el-Vesîf fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 3: 223; Râzi, *Mefâtiḥ*, 22: 105.

⁵⁴ Râğıb, “Gvy”, 620.

⁵⁵ İbn Manzûr, “Gvy”, 15: 140.

⁵⁶ Râğıb, “Gvy”, 620

⁵⁷ Râğıb, “Vsvs” 869; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 12: 412.

⁵⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *en-Nüketü ve'l-uyûn* (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 2: 209; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 94.

bu kelimeyi vesvesenin “şeytanın insanın kalbine ilka ettiği söz”, Semerkandî (ö. 860 / 1456) ise “süslü göstermek”⁵⁹ olarak tanımlar ve yeryüzünde olan şeytanın cennetteki Âdem’e nasıl vesvese verdiği sorusunu yöneltir. Bu soruya üç şekilde cevap verildiğini aktarır: Birincisi Allah şeytana dünyadan cennetteki Âdem’e vesvese verme yeteneği vermiştir. İkincisi şeytan gökte iken cennetin kapısında karşılaştılar ve vesvese o esnada vuku bulmuştur. Üçüncüsü ise şeytan bir yılan aracılığıyla cennete girmiş ve orada Hz. Âdem ile görüşmüştür.⁶⁰ Şeytanın Hz. Âdem’e vesvese verebilmesi Peygamberlerin bütün günahlardan korunmuşluğu anlayışının pek isabetli olmadığını göstermektedir.

3.2.3. Huld

الحلد / Huld “bir şeyin bozulmadan bulunduğu hal üzere kalması” demektir. İsfehânî değişikliğe ve bozulmaya maruz kalmayan şeye Araplar’ın hulûd dediklerini böylece de söz konusu kelimenin “uzun süre” anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁶¹ Mukâtil bu kelimeye “ondan yiyen ölmez mülk tükenmez”⁶² anlamı verirken Semerkandî, “Ondan yiyen cennette ebedi kalır”.⁶³ anlamını tercih etmektedir. Kur’an’da cennetlikler ve cehennemliklerin kaldığı süreyi ifade etmek için de bu kelimedenden türeyen خالدون / خالدين / hâlidûn kelimesi kullanılmıştır.

3.2.4. Zelle

Sözlük anlamı “ayağın taştan, çamurdan ya da bir yerden kayması”,⁶⁴ “kasit olmaksızın ayağın kayması” demek olan الزلة / zelle kelimesi terim olarak da “kasıtsız işlenen günah” anlamındadır.⁶⁵ Kelimeye bir “mekândan uzaklaştırmak, kaydırmak ve günah işletmek” anlamları da verilmiştir.⁶⁶ Daha sonraki tefsirler aynı anlamı tekrarlamışlardır.⁶⁷

⁵⁹ Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 1: 507.

⁶⁰ Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, thk. Yasir b. İbrahim, Ganîm b. Abbas (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1997), 2: 170.

⁶¹ Râgıb, “Hld”, 291-292.

⁶² Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 44.

⁶³ Semerkandî, *Bahru’l-ulum*, 1: 45.

⁶⁴ Ferâhidî, “Zil”, 7: 348; Ebû Bekr er-Râzî, “Zil”, 137.

⁶⁵ Râgıb, “Zil”, 381.

⁶⁶ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 1: 115; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 1: 87.

⁶⁷ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî, *el-Keşfu ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabiyyi, 2002), 1: 182; Vâhidî, *el-Vesîf*, 1: 152; Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-Begavî, *Meâlimû’t-Tenzil* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabiyyi, 1420h), 1: 156.

Mâverdî (ö. 450/1058) kelimenin aslının zeval olduğunu ve “doğrudan uzaklaşmak” anlamına geldiğini bildirir.⁶⁸

Zelle ilk dönemlerde sözlük anlamında “hataları ifade etmek” şeklinde kullanılmıştır.⁶⁹ Peygamberlerin hatalarını ifade etmede kullanımı ise çok daha sonraları olmuştur.⁷⁰ Biz daha çok Kur’ân’daki kullanımları üzerinde duracağız. Zelle kelimesi fiil şeklinde farklı formlarda dört yerde geçmektedir: “zeleltum” (el-Bakara 2/209), “fetezille” (en-Nahl 16/94), “fezellehumâ” (el-Bakara 2/36) ve “istezellehum” (Âl-i İmrân 3/155). Hepsinde de ayağın kayması, doğrudan / doğru yoldan ayrılmak anlamındadır. Zemahşerî (ö. 538/1144) şeytanın cennetten kovulduktan sonra Hz. Âdem ve eşine vesvese vermek için nasıl tekrar girdiği sorusuna “Mekleklerin Allahın huzuruna yakınlık ve ikram olarak girişi gibi değil, Âdem ve Havvâ’yı imtihan etmek için vesvese maksatlı girişine müsaade edilmiştir.” diyerek cevap verir.⁷¹

Mâtürîdî’ye göre bir şeyin sebebiyle isimlendirilmesi lügatte bilinen bir şeydir. Bu yüzden ezelle fiili şeytana nispet edilmiştir. Şeytan onları çağırması ve ağaçtan yemeyi süslü göstermiştir. Ayakları kaydırma ve cennetten çıkarma işi esasen şeytana ait değildir.⁷² Cennetten çıkaran Allah olmakla beraber şeytanın iğvasıyla yoldan çıktıkları için “şeytan onların ayaklarını kaydırды” denmiştir. Kur’an’da zellenin şeytana izafe edilmesinden dolayı da Eş’arî ve mu’tezilî çevreler zelle yerine “sağîre” ya da “sağâir” kelimelerini tercih etmişlerdir. Onların bu tercihlerinde ismet sıfatının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Hattı zatında Mâtürîdîlerin de “istemededen ya da dalgınlıkla ayağın kayması” şeklinde yorumladıkları zelle kelimesini tercih etmelerinin de yine benzer düşünceden kaynaklandığı söylenebilir.⁷³

3.3. Yasak İhlâli Sonrası Hz. Âdem İçin Kullanılan Kelimeler

Bu kısımda yasağın çiğnenmesinden sonra Hz. Âdem ve yaptığı ihlâli tavsif eden “nisyân, isyân, iğvâ, azm ve zulüm” kavramları ele alınacaktır.

⁶⁸ Mâverdî, *en-Nüket*, 1: 106.

⁶⁹ en-Nu’man b. Sâbit Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ekber* (Arap Emirlikleri: Mektebetü'l-Furkân, 1999), 37.

⁷⁰ Bk. Mustafa Akçay, “Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/24 (2011/2): 2-6.

⁷¹ Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf, an hakâiki gavâmidî't-tenzîl* (Beyrut: Darü'lkitabi'l-arabî, 1407h), 1: 128.

⁷² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1: 427.

⁷³ Zelle, sağîre veya sağâir kelimelerinin tercihleri için bk. Osman Oral, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of Turk & Islam World Social Studies* 4/10 (Mart, 2017): 258.

3.3.1. Nisyân

النسيان / nisyân “ahdin unutulması, ahdi terk, emri terketmek, emre uymamak” ve kelime manası dikkate alınarak “ahdi / emri unutmak” şeklinde te’vil edilmiştir. İbn Abbas’a atfedilen rivayete göre buradaki unutmak emri terk etmek anlamındadır.⁷⁴ Ahdi unuttuğu için de insan diye isimlendirilmiştir.⁷⁵ Taberî’nin ifadesine göre İbn Abbas’ın yanısıra Mücahid de terk manası vermiştir.⁷⁶ Nesiye kelimesinin gerçek manada kullanılmadığı görüşünde olanlar da vardır.⁷⁷ Hasan Basrî (ö. 110/728) buradaki nisyânın / unutmanın bir şeyin hatırlanmaması şeklinde gerçek manada olmayıp kaybetti, terk etti ve hevasına uydu anlamında olduğunu şöyle açıklar:

Birincisi Allah gerçek manadaki unutmayı affeder ve unutanı isyan ile vasıflandırmaz. Hâlbuki Hz. Âdem cezalandırılmış ve yaptığı fiil isyan kelimesiyle ifade edilmiştir. İkincisi unuttuysa bile düşmanı şeytan ona “Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı.” (A’râf 7/20), “Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim’ diye de onlara yemin etti.” (A’râf 7/21) ve “Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi.” (A’râf 7/21) âyetleri ile hatırlatmıştır. Şayet gerçek manada olsaydı kase, iğvâ, istizlâl kelimeleri kullanılmazdı. Böylece nisyânın kaybetmek ve terketmek manasına geldiği sabit olmuş olur. Her unutulmuş şeyin terk edilmiş olduğu ve her terk edilenin de kayıp olduğundan dolayı böyle isimlendirilmiştir. Yahut kulun Allah’ın nimetlerinden gafil olmasından ya da bu isimlendirme tıpkı mümin günahının cehaletle isimlendirilmesi gibidir, hâlbuki o günahı bilmeyerek değil bilerek işlemiştir. Hz. Âdem’in Allah’a isyan ve şeytana itaat maksadı olmadığından dolayı böyle isimlendirilmiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı nisyânı gerçek manada alamayız.⁷⁸

Mâtürîdî müfessirlerin, nisyânı gerçek manada alıp ve şöyle yorumladıklarını nakleder:

Şeytan ile Hz. Âdem arasındaki mücadelenin uzun sürmesi Hz. Âdem’in zihnini meşgul etmiş ve emri / ahdi unutturmuştur. Günlük hayatta, gözle görülen bazı şeylerin ihmal edilmesinin nedeni yoğun meşguliyettir. Bu tür unutmak af sebebidir.”⁷⁹ Mâtürîdî’nin yorumlardan bir diğeri

⁷⁴ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 333.

⁷⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2: 341.

⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 18: 383.

⁷⁷ Vâhidî, *el-Veciz*, 24: 543.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 1: 427, 428.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 1: 428.

de şöyledir: “Hz. Âdem’in kınanması ve isyan kelimesiyle isimlendirilmesi caizdir: Birincisi daha önce hiç imtihandan geçirilmemiştir, bu yüzden de nasıl davranacağını bilememiştir. İkincisi bir ağacın meyvesini yemekten yasaklanmış olmakla birlikte, aynı cins bir başka ağaçtan yemesi mazur görülebilir. Namazda selam verme ve kurban keserken besmeleyi terketmenin mazeret kabul edildiği gibi Hz. Âdem’in yaptığı da mazur görülebilir.⁸⁰

Mâtürîdî’ye göre müfessirlerin ekseriyeti nisyânın gerçek manada olmayıp terketmek, kaybetmek manasında olduğu ve bu yüzden de Hz. Âdem’in kınandığı ve cezalandırıldığı kanaatini taşımaktadır. Mâtürîdî söz konusu kelimenin unutmadan dolayı kişi kınanamayacağı için gerçek manasında alınamayacağını ve Hz. Âdem veya başka bir peygamber için “Allah’ın emrini terketti” ifadesinin kullanılmasının çirkin olacağını vurgular.⁸¹ Burada açık bir şekilde Mâtürîdî’nin sahip olduğu ismet anlayışının âyetin yorumuna etkisi gözlenmektedir. Mâtürîdî nisyânı ikiye ayırır:

Birincisi kişinin gaflet ve meşguliyetinden dolayı unutmasıdır. Gaflet ve meşguliyet olmazsa unutma da olmaz. Kişi bundan dolayı kınanabilir. Çünkü bu zor sorumluluğun farkında olsa unutmaz ve bu hataya düşmezdi. İkincisi kişinin elinde olmayan ve engel de olamadığı unutmadır ki bu tür unutmadan dolayı kişi, kınanmaz ve cezalandırılmaz. Allah’ın, sorumlu kılındığı anda teklifin / sorumluluğun ne olduğunu bilmeyen, anlamayan ancak aklını kullandığı takdirde idrak edebilen birisini mükellef kılması ve imtihan etmesi caizdir. Akli olan ama aklını kullansa ve bütün gayretini sarf etse de mükellef kılındığını idrak edemeyen sorumlu tutulmaz. İşte Hz. Âdem’in unutmaması da aynen bunun gibi caizdir; eğer sorumluluğun farkında olup gayret etseydi unutmaz hatırlardı, bundan dolayı da kınanmıştır.⁸²

Kuşeyrî (ö. 465/1072), buradaki unutmayı hakiki manada almıştır. O zaman unutmanın sorumluluğu insandan kaldırılmamıştı, demektedir.⁸³ Mâverdî İbn Abbas’ın insan kelimesinin Hz. Âdem’in ahdi unutmamasından geldiğini söylemesini delil göstererek gerçek manası olan unutma anlamı verildiğini söylemiştir.⁸⁴

Râzî, meseleye farklı bir açıdan bakarak nisyân ile ilgili âyetin “... Rabbim ilmimi artır.” (Tâhâ 20/112) hitabından sonra gelmesinin beşer kuvvetinin zayıflığına işaret ettiğini belirtir. Bu durum ayrıca ilmi elde

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 1: 428.

⁸¹ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 7: 315.

⁸² Mâtürîdî, *Te’vilât*, 7: 315.

⁸³ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşârât*, thk. İbrahim Besyûnî (Mısır), 5: 51.

⁸⁴ Mâverdî, *en-Nüket*, 3: 64.

etme ve onu koruma konusunda kulun Allah'ın yardımına ihtiyaç duyduğunu, ancak onun inayetiyle şeytana uymaktan ve yanılmaktan kulun kurulabileceğini gösterir. Önceki âyette Hz. Peygamberin vahyi ezberlemek için acele etmesini ifrat / aşırı gitme; Hz. Âdem'in vahyi unutmasını da tefrit / gevşeklik olarak yorumlamıştır.⁸⁵

Râzî, Hz. Âdem'in şeytanın sözünü kabul ve tasdik etmesinin kabul edilemeyeceğini, çünkü bu durumun yasağı çiğnemekten/ağaçtan yemekten daha büyük bir suç olduğunu ve daha şiddetli bir azarlamayı gerektireceğini belirtir. Şeytanı iyi tanıyan Hz. Âdem'in böyle bir hata yapmasını aklen mümkün bulmayan Râzî, bu görüşü desteklemek için de şeytanın konuşması anında Hz. Âdem'in ağaca yönelik bir tepkisinin belirtilmediği, o anda yediğine dair bir bilginin de bulunmadığı yorumunu yapar.⁸⁶

Râzî, buradaki nisyânın gerçek anlamında kullanılmasında bir sakınca görmez. O, "Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir cirkinlik yaparsa, onun cezası iki kat verilir. Bu, Allah'a göre kolaydır." (el-Ahzâb 33/30) ve "Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz..." (el-Ahzâb 33/32) âyetlerini delil getirerek peygamberler dışındaki insanların sorumlu tutulmadığı nisyândan peygamberlerin sorumlu tutulabileceği görüşündedir.⁸⁷ Neticede Hz. Âdem bu fiili ister unutarak isterse bilerek işlemiş olsun yaptığı işten sorumludur.

3.3.2. İsyân ve Ğayy

Sözlük anlamı "itaat etmemek" olan العصيان / isyân kelimesi, Allah'a karşı kullanıldığında "emre itaat etmemek" anlamındadır.⁸⁸ İbn Abbas ilgili âyetin tefsirinde emre itaatsizliğin yasak ağaçtan yemek sûretiyle olduğunu bildirirken asâ kelimesini izaha gerek görmemiştir. الغي / el-ğayy kelimesini de "doğru yolu terk etmek, istediğine ulaşamamak" şeklinde tefsir etmiştir.⁸⁹ Mükâtil her iki kelimeyi beraber açıklamış; "Rabb'ine itaatten geri durmak" anlamı vermiştir. Taberî "emre muhalefet, emri çiğnemek" anlamında yorumlamıştır.⁹⁰ Mâtürîdî ikisinin aynı anlamda olduğunu söylemekle yetinirken,⁹¹ Vâhidî (ö. 468/1076) "Masiyet, taatın; ğay,

⁸⁵ Râzî, *Mefâtih*, 22: 105.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtih*, 3: 459-460.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtih*, 22: 107.

⁸⁸ Râgıb, "Asy", 570.

⁸⁹ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 267.

⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 28: 388.

⁹¹ Mâverdî, *en-Nüket*, 7: 316.

rüşdün zıddıdır.” şeklindeki yorumuyla kelimeleri zıt anlamı üzerinden açıklamıştır.⁹²

Tefsirlerin *asâ* kelimesinin “emre itaatsizlik,” *ğavâ* kelimesinin de “hata etmek ve bu hata ile ulaşılmak istenen maksadı elde edememek” anlamına yoğunlaştığı görülmektedir.⁹³ Neticede Âdem yasaklanan ağacın meyvesinden yemek sûretiyle emre itaatsizlik yapmış oldu, hata etti, şeytanın ebedilik vaadine de ulaşamadı.

Zemahşerî İbn Abbas’tan Hz. Âdem’in açık bir şekilde hata ettiği, hatasının isyan, isyanın da rüşten uzaklaşmak olduğu şeklindeki görüşü nakletmekle birlikte “*asâ*” fiilinin Hz. Âdem’in büyük günah değil küçük günah / zelle işlediğini gösterdiğini vurgulamaktadır. Ona göre maksat küçük günahlara karşı insanları uyarmaktır: Âyette “Sakın, büyük günah söyle dursun, önemsiz hataları bile küçümsemeyiniz!” şeklinde bir uyarı yapılmaktadır.⁹⁴ İbn Abbas’tan rivayet edilen bu yorumda itikâdî düşünceler mihverinde oluşan ismet sıfatının tesiri açık bir şekilde görülmektedir.

Râzî, Hz. Âdeme *âsî* denilip denilemeyeceği konusunda tafsilatlı açıklamalardan sonra bu hadisenin Hz. Âdem’in peygamberliğinden önce vuku bulduğunu söyler ve ona *âsî* denemeyeceğine dair aşağıdaki delilleri ileri sürer:

1- Bir elbiseyi bir defa biçip diken kimseye, “onu biçti, dikti” denilir, o işi sürekli yapmadığı sürece o kişiye terzi denmez. Hz. Âdem de bu hatayı bir defa işlediğine göre onun hakkında da *âsî* kelimesi kullanılamaz.

2- Bu hadise, Hz. Âdem’in peygamberliğinden önce gerçekleşmişse, Allah’ın onun tevbesini kabul edip, onu nübüvvetle şereflendirmesinden sonra, bu ismin onun hakkında kullanılması uygun olmaz. Hâdise nübüvvetten sonra olmuşsa, onun hakkında bu vasıfların kullanılması caiz değildir. Çünkü Hz. Âdem, bu hatadan dolayı tevbe etmiştir.

3- *Âsî-gâvî* kelimelerinin Hz. Âdem için kullanılması onun pek çok hususta, Allah’a isyan ettiği ve yolunu şaşırdığı vehmini verir. Oysa bu iki lafız, Kur’an’da mutlak olarak değil, Hz. Âdem’in hata ettiği hadise ile kayıtlı olarak zikredilir. Böylece Allah “O, şu konuda *âsî* oldu” demiş olur. Bu da yanlış vehmleri ortadan kaldırır.

⁹² Vâhidî, *el-Veciz*, 14: 548.

⁹³ Semerkandî, *Bâhru’l-ulum*, 3: 114; Sa’lebî, *el-Keşf*, 1: 1481; Vâhidî, *el-Veciz*, 1: 518.

⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 94.

4- Allah başkasının söyleyemeyeceği sözleri Hz. Âdem hakkında kullanabilir. Bu tıpkı, bir kimsenin kölesi ve çocuğu hakkında başkasının söyleyemeyeceği şeyleri söylemesi gibidir.⁹⁵

Râzî'nin bu sözlerinden Hz. Âdem'in büyük günah işlemediğini/masumluğunu ispat için zahiri oldukça açık olan ifadeleri sürekli te'vil etme gayreti içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.3. Azm

Râzî, sözlükte "kararlı ve sebatlı olmak, ısrar etmek ve bir şeye inanarak sarılmak" anlamına gelen العزم /azm⁹⁶ kelimesinin geçtiği "Biz onda bir azm bulamadık." (Tâhâ 20/115) âyetinin "Onda günahı sürdürme hususunda bir azim bulamadık." manasında ya da "Onda günahı terketme, gafletten korunma ve sakınma hususunda bir azim bulamadık" manasında olabileceğini söylemektedir. Hz. Âdem'in içtihadında hata ettiği söylendiğinde de "Onda, ictihadda ihtiyatlı olma hususunda bir azim bulamadık" diye yorumlamıştır.⁹⁷ Yerme yerine övgü anlamına gelen birinci yorumun "ismet" anlayışının bir tezahürü olarak mezhebi saikle yapıldığı anlaşılmaktadır. Benzer bir yorumu Şîî müfessir Tabersî (ö. 548/1153) de yapmıştır. O ayrıca âyete "günaha karşı azimli bulmadık" anlamı vermiştir.⁹⁸

3.3.4. Zulüm

Sözlükte "karanlık" anlamına gelen ve "bir şeyi olması gerektiği dışında yapmak, eksik yapmak"⁹⁹ şeklinde tanımlanan الظلم/zulüm kelimesinin hem küçük hem de büyük günahlar için kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁰⁰ Hz. Âdem'le ilgili zulüm kelimesi üç yerde geçmektedir. Bu kelime A'râf sûresi 19, ikincisi de ve Bakara sûresi 35. âyetlerde aynı ifadelerle "Ağaca yaklaşmayın aksi takdirde zalimlerden olursunuz." (el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19) şeklinde, A'râf sûresi 23. âyetinde ise Hz. Âdem'in pişmanlığını ifade etmek üzere söylediği "Dediler ki: 'Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.'" (el-A'râf 7/23) âyetidir.

⁹⁵ Râzî, *Mefâtih*, 10: 40-42.

⁹⁶ Ebû Muhammed Abdulhak b. Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitabi'l-azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,1422h), 4: 429.

⁹⁷ Râzî, *Mefâtih*, 22: 106.

⁹⁸ Ebû Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecme'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Murtezâ, 2006), 7: 44

⁹⁹ Vâhidî, *el-Vesît*, 2: 388.

¹⁰⁰ Râgib, "Zlm", 537.

Râzî buradaki zulüm kelimesiyle ilgili üç temel görüşten bahseder. Bunlardan birincisi, Hz. Âdem'in büyük günah işlediğini ve yaptığının zulüm olduğunu söyleyen Haşviyye'nin görüşüdür.¹⁰¹ İkincisi, Mu'tezile'ye ait olan Hz. Âdem'in küçük günah işlediği şeklindeki görüşüdür. Buna göre Hz. Âdem, ya tevbe ve telafiyi gerektiren bir günah işlediği için nefesine zulmetmiştir ya da sevaplarının bir kısmını boşa çıkarmış olması suretiyle nefesine zulmetmiştir. Üçüncüsü, zulmü, evlâ olanı terk etmek olarak yorumlayan Hz. Âdem'in günah işlediğini kabul etmeyenlerin görüşüdür. Râzî buna ilginç bir misal de verir: "Vezirlik isteyen bir kimse, onu bırakır da dokumacılıkla meşgul olursa, o kimseye, 'Ey kendisine zulmeden kimse, niçin böyle yaptın?' denilir." Râzî buradan hareketle zemmi vehmettirdiği için peygamberlere "zâlimler" diye hitap edilmesini uygun bulmaz.¹⁰²

3.3.5. Hz. Âdem'in Cennetten Çıkarılışı

Burada Hz. Âdem ve eşinin yasak ağaçtan yemeleri neticesinde cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilişini ifade eden hurûc ve hübut kavramları ele alınacaktır. Hz. Âdem'in bu şekilde cezalandırılması yaptığı fiilin hata olduğunun kanıtı gibidir.

3.3.6. Hurûc

الخروج / Hurûc ve الهبوط / hubût aynı anlama gelebileceği gibi¹⁰³ hurûc "cennetten çıkarılmayı; hubut da yeryüzüne indirilmeyi" ifade etmektedir. Mukâtil hurûc kelimesini "cenneteki nimetlerden uzaklaşma" olarak yorumlamıştır.¹⁰⁴ Ferrâ (ö. 207/822) her ne kadar cenetten çıkanların Âdem ve hanımı ya da Âdem ve İblîs olduğunu bildirmekte¹⁰⁵ ise de Bakara sûresindeki 36. âyetteki "şeytan o ikisini çıkardı." ifadesinden cennetten çıkanların Âdem ve hanımı olduğu anlaşılmaktadır.

الهبوط / Hubût "yukarıdan aşağıya yuvarlanmak,"¹⁰⁶ zor kullanarak bir şeyi yuvarlamak"¹⁰⁷ manasına gelmektedir. Nüzül kelimesinden farklı

¹⁰¹ Haşviyye, dinî konularda akıl yürütmeyi reddedip sadece nakle itibar eden ve özellikle ulûhiyyet meselelerinde naslar arasında bağlantı kuramayarak teşbih ve teccime kadar varan telakkileri benimseyen kimselerdir. Bk. Metin Yurdagür, "Haşviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 426.

¹⁰² Râzî, *Mefâtih*, 2: 27.

¹⁰³ A'râf sûresi 13. âyette şeytanın ilahi huzurdan kovulmasını ifade etmek için her iki kelime de kullanılmıştır.

¹⁰⁴ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 1: 28.

¹⁰⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-Mısriyye), 1: 31.

¹⁰⁶ El-Ferâhîdî, "Hbt", 4: 21

¹⁰⁷ Râgıb, "Hbt", 832.

olarak “ikamet etmek üzere iniş” demektir.¹⁰⁸ Bu anlamlardan hareketle “yüksek bir mevkiden inmek, indirmek” manasını ifade eder. Kur'an'da sözlük anlamındaki kullanımı şöyledir: “Öylesi vardır ki Allah korkusundan yerlerde yuvarlanır.” (el-Bakara 2/74) Ayrıca kelimenin kıymetten, gözden düşmeyi ifade ettiği yine kızma kovma anlamı içeren Kur'an'ın diğer âyetlerinden anlaşılmaktadır. Aynı sûrede farklı yiyecekler isteyen İsrailoğulları'na hitaben söylenen “Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” (el-Bakara 2/61), âyetindeki hebeta kelimesinde “kızgınlık ve aşağılama” vardır.¹⁰⁹

Taberî bu kelimenin “bir vadiye inmek” anlamına gelebileceğini naklederken,¹¹⁰ Mâtürîdî, buradaki hubutun “yüksek bir yerden alçak bir yere inmek” anlamının da mümkün olabileceğini söylemektedir¹¹¹ ki bu Hz. Âdem'in bulunduğu cennetin yeryüzünde bir bahçe olduğu anlamını ima eder. Vâhidî de hubûtu, “yüksek bir yerden alçak bir yere inmek” olarak tanımlar.¹¹²

Hz. Âdem'in yasak ihlali neticesinde cennetten/bahçeden çıkartılıp yeryüzüne indirilmesi onun ağaçtan yemesinin hata olduğunu göstermektedir. Aksi halde Hz. Âdem'in suçu olmadan Allah onu cezalandırmış olmaktadır.

3.4. Hz. Âdem'in Tevbesi

Hz. Âdem'in pişmanlığından sonra gelen ictibâ kelimesine Mâtürîdî'ye kadarki müfessirler yaklaşık olarak aynı anlamı vermişlerdir. Mukâtil kelimeyi açıklarken Rabbi onu seçti anlamında “istehlesahû Rab-buhu” şeklinde “istihlâs” kelimesini kullanmış,¹¹³ daha sonraki müfessirlerin ekseriyeti de bu kelimeyi tercih etmişlerdir.

Mâtürîdî, kelimeye “tevbe etmesi için onu seçti ve ona hidayet etti, risalet için onu seçti ve ona hidayet etti.”¹¹⁴ Anlamı vermektedir. Kelimeye “tevbeden sonra onu kabul etti ve kendine yaklaştırdı” anlamları da

¹⁰⁸ Ebû Hilal Hasan b. Abdullah el-Askerî, *el-Furûku'l-lugaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Mısır: Dâru'l-İlm), 296.

¹⁰⁹ Râgıb, “Hbt”, 832.

¹¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1: 534.

¹¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1: 439.

¹¹² Vâhidî, *el-Vesît*, 1: 122; Ayrıca bk. Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an* (Mısır: Dâru'l-Mısriyye), 31; Ebu'l-Hasan el-Ahfeş, *Meâni'l-Kur'an* (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1990), 1: 74; Alûsî, Şihâbüddîn, Mahmud b. Abdillâh, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415h), 1: 280; Muhammed Mütvellî eş-Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî* (1997), 1: 143.

¹¹³ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 44.

¹¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7: 17.

verilmiştir.¹¹⁵ İsyân'ın arkasından tevbe ve ictebâ kelimelerinin gelmesi söz konusu isyanın Hz. Âdem'in kıymetini düşürmediğini ima etmektedir.¹¹⁶

3.5. Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşmasıyla İlgili Görüşler

İsmet anlayışı ve bu anlayıştaki farklılıklar neticesinde müfessirler Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşmasını değişik şekillerde yorumlamışlardır. İsmet sıfatının, yorumları nasıl etkilediğinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu yorumlar tasnife ve değerlendirmeye tâbî tutulacaktır.

3.5.1. Kebire/Büyük Günah

Hz. Âdem için kullanılan asâ, ğavâ, ve nesiye kelimelerinden hareketle Hz. Âdem'in büyük günah işlediği kabul edilmektedir. Nitekim asâ kelimesi "Kim de Allah'a ve resulüne âsi olur ve Allah'ın sınırlarını aşarsa, Allah onu da ebedî kalmak üzere ateşe koyar." (en-Nisâ 4/14) âyetinde büyük günah işleyenler için kullanılmıştır.¹¹⁷ İlk dönem müfessirleri ilgili kelimeleri pek fazla te'vîl etmemiştir. İbn Abbas ilgili âyetin tefsirinde emre itaatsizliğin yasak ağaçtan yemek sûretiyle olduğunu bildirirken asâ kelimesini izaha gerek görmemiştir. Ğavâ kelimesini de "doğru yolu terk etmek istediğine ulaşamamak" şeklinde tefsir etmek sûretiyle kelime manasıyla yetinmiştir.¹¹⁸ Mükâtil her iki kelimeye "Rabbine itaatten geri durmak" anlamını vermiş, Taberî "emre muhalefet, emri çiğnemek" anlamını tercih etmiş,¹¹⁹ Mâtürîdî de ikisinin aynı anlamda olduğunu belirtmekle yetinmiştir.¹²⁰ Vâhidî ise "masiyet taatın, ğay rüşdün zıddıdır." demekle Hz. Âdem'in büyük günah işlediğine işaret etmiştir.¹²¹

Tefsirlerin ortak noktası asâ kelimesinin "emre itaatsizlik" ğavâ kelimesinin ise "hata etmek ve bu hata ile ulaşılmak istenen maksadı elde edememek anlamında olmasıdır.¹²² Neticede Âdem yasaklanan ağacın meyvesinden yemek sûretiyle emre itaatsizlik yapmış, hata etmiş ve şeytanın ebedilik vaadine de ulaşamamıştır.

Râzî "İsmetü'l-enbiyâ" adlı eserinde Hz. Âdem'in hatasının büyük günah olduğunu söyleyenlerin görüşlerini altı maddede özetler: 1-Yukarıda

¹¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 186; Ebüssuûd b. Muhammed el-İmâdî. *Tefsîru Ebissuûd, İrşâdü'l-aklî's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-kerîm* (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), 4: 391.

¹¹⁶ Nureddin Ahmed b. Muhammed Ebû Bekr es-Sâbûnî, *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ* (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2014), 38.

¹¹⁷ Râzî bu âyetin büyük günah işleyip cezaya müstehak olanlar için kullanıldığı kanaatindedir. Bk. Râzî, *Mefâtih*, 10: 480-481.

¹¹⁸ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 267.

¹¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 28: 388.

¹²⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7: 316.

¹²¹ Vâhidî, *el-Veciz*, 17: 548.

¹²² Semerkandî, *Bahru'l-ulum*, 3: 114; Sa'lebi, *el-Keşf*, 1: 1481; Vâhidî, *el-Veciz*, 1: 518.

da değinildiği gibi Kur'an asâ filini büyük günah işleyip cezaya çarptırılacaklar için kullanmıştır. 2- Ancak günahkâr olan tevbe eder, tevbe eden kişi de günahını itiraf etmiş olur. 3- O bir yasağı çiğnemiştir. 4- Hem Allah Hz. Âdem'i zulüm kelimesi ile tavsif etmiş hem de kendisi kendine zalim demıştır. 5- Hz. Âdem Allah'ın affi olmasaydı mutlak bir hüsrana uğramış olacağını itiraf etmiştir. 6- Onun, cennetten çıkarılmasına sebep olan şeytanın vesvesesine ve telkinine kapılmasıdır. Râzi Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesinin nübüvvetten önce olduğunu vurgulayarak bu görüşlere katılmadığını belirtir.¹²³

3.5.2. Zelle

Zelle kelimesi kavramlar kısmında anlatılmıştı. Burada tefsirlere yansıyan taraflarına birkaç misal verilecektir. Mâtürîdî her günahın/mürtekeb zelle her zellenin de müeyyide gerektirdiğini ancak Allah'ın onları affettiğini söyleyenlerin olduğunu belirtir.¹²⁴ Mâtürîdî bir şeyin sebebiyle isimlendirilmesinin lügatte bilinen bir şey olduğunu zikretmektedir. Bu yüzden ilgili âyette ezelle fiili şeytana nispet edilmiştir. Şeytan onları çağırması ve ağaçtan yemeyi onlara süslü göstermiştir. Ayakları kaydırma ve cennetten çıkarma işi esasen şeytana ait değildir.¹²⁵

Râzi Hz. Âdem'in hatasını zelle olarak belirtir. Bu zellenin de büyük günah olduğunu ancak peygamberlerin büyük günah işleyemeyeceği anlayışından dolayı bu zellenin nübüvvetten önce olduğunu ifade eder.¹²⁶ Beydâvî (ö. 685/1286), Hz. Âdem'in fiili hakkında zelle tabirini kullanmış ve onun bu zellesinin Hz. Âdem için küçük ama evlatları için tam bir zecr/men etme, kovma anlamında büyük görülmüştür.¹²⁷ Nesefî (ö. 710/1310) Buhârâ ulemasının peygamberler için mutlak olarak zelle ifadesinin kullanılabileceğini ifade etmektedir.¹²⁸

3.5.3. Evlâ Olanı Terk

Peygamberlerin hata yapabileceklerini mümkün görmeyenlerin yorumlarından birisi de en hayırlı olanı varken hayırlı olanı tercih etme şeklindeki "evlâ olanı terk etme" düşüncesidir.¹²⁹ Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesi de evlâ olanı terk etme anlamındadır. Bu, tıpkı vezirlik isteyen bir kimsenin, onu bırakıp da dokumacılıkla meşgul olması gibidir. Arapça'da

¹²³ Râzi, *İsmetü'l-enbiyâ*, 49-53.

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6: 521.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1: 427.

¹²⁶ Râzi, *Mefâtih*, 2: 399.

¹²⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 4: 41.

¹²⁸ Bk. Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-tayyib, 1998), 1: 81.

¹²⁹ Râzi, *Mefâtih*, 2: 27; Ali el, 55-56.

da benzer şekilde tenzil-i rütbe yapanlar için, “Ey kendisine zulmeden kimse niçin böyle yaptın?” denilir.¹³⁰ Neseî Semerkand ulemasına göre de mutlak olarak kullanılmayıp fâdı tercih edip efdali terketti deneceğini ifade etmektedir.¹³¹ Şî müfessir Tabersî işlenen fiili nafileyi, faziletliyi terketmek olarak yorumlamıştır.¹³²

3.5.4. Tenzih/Nedb

Bu görüşün sahipleri Hz. Âdem’in ismet sıfatı gereği hata yapamaya çağı düşüncesinden hareketle yasaklama emrinin tahrîm değil de tenzih ya da nedb ifade ettiğini bildirmektedirler. Ayrıca Hz. Âdem’in bu fiili ancak şeytanın yemininden sonra işlemesi de onun emri bu şekilde algılandığını desteklemektedir.¹³³ Şî müfessir Tûsî (ö. 460/1067), ağaçtan yemeyi yasaklama sıygasının nehiy olmakla birlikte kastın nedb olduğu görüşündedir. Bu görüşünü de “Peygamberler küçük büyük hata işlemez. İşleseler kınanmayı ve azabı hakederlerdi ve sözleri kabul edilmezdi.”¹³⁴ diyerek temellendirmeye çalışmıştır. Tûsî emri vacip ve mendub olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Haramın sadece kabihite olmasından ve peygamberlerin küçük büyük hiçbir günah işlemelerinin caiz olmadığından hareketle buradaki emrin nedb olduğunu savunmaktadır. Tûsî ve ardından Cübbaî’nin “Peygamberler ancak yanılarak masiyet işlerler, yaptıklarının masiyet olduğunu bilseler yapmazlar” sözünü nakleder. Buna göre Hz. Âdem bir haram işlememiş, uzak durması tavsiye edilen bir işi yapmıştır. Bu da onun ismetine herhangi bir hâle getirmemektedir.

Tabersî ise âyetteki nehyin tahrîm ya da birisine “yol üzerine oturma” demek gibi tenzîh olabileceğini bildirmektedir. Ona göre Hz. Âdem mendubu, nafileyi ve daha faziletli olanı terk etmiştir, asla çirkin bir fiil işlememiştir. Çünkü peygamberlerin küçük ya da büyük günah işlemleri caiz değildir. Mu’tezile ise küçük günah işlediğini kabul eder. Ancak bunun kasıtlı mı, yanılarak mı ya da yorumlayarak mı olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Tabersî’ye göre peygamberlerin günah işledikleri kabul edilecek olursa insanlar hata işleyen peygamberin sözlerini kabul etmekten çekinirler. Ayrıca kabihin / işlenen hatanın masiyet olabilmesi için kınama ve cezaya müstehak olması lazım gelir.¹³⁵

¹³⁰ Râzî, *Mefâtîh*, 3: 6.

¹³¹ Neseî, *Medârik*, 1: 81.

¹³² Tabersî, *Mecme’u’l-beyân*, 1: 114-115.

¹³³ Bk. İbn Hazm el-Endelusi, Ebu Muhammed Ali, *Kitabu’l-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvai ve’n-Nihal*, (Kahire: Mektebetu’l-Hancı) 4: 3; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-kütübi’l-Misriyye, 1964), 1: 308, 309.

¹³⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Ağa Bezrek et-Tahrânî (Beirut: İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.), 1: 159

¹³⁵ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 1: 114-115.

Yasaklanan ağaçtan sonra Hz. Âdem için kullanılan olumsuz ifadelerin tamamı kınama içermekte ve eşiyle birlikte cennetten çıkarılması da ceza niteliği taşımaktadır. Burada anlamı oldukça açık olan âyetlerin Şîfî âlimlerin genel kabulü olan ismet anlayışı gereğince âyetin zahirinden kopuk olarak yorumlandığı görülmektedir.

3.5.5. Te'vîl/Yorum Hatası

Bu yoruma göre Allah bir ağacın bütün türlerini yasaklamış, Hz. Âdem de sadece birisinin yasaklandığı zannıyla aynı cins başka bir ağaçtan yemiştir. Dolayısıyla Hz. Âdem Allah'ın bu nehyini te'vîl edip aynı cinsten başka bir ağaçtan yemek sûretiyle te'vîl hatası işlemiş olmaktadır.¹³⁶ Allah'ın sözünün maksudından ziyade zahirini esas almak sûretiyle Hz. Âdem'in bu te'vîl hatasını işlediğini belirten İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) Hz. Âdem'in bu durumunun, bu ekmekten yememek üzere yemin edip de onun cinsinden başka bir ekmek yiyen kimsenin durumu gibi olduğunu belirtmektedir. Bu durumda bazı âlimlere göre bu kişinin yemini bozulmamaktadır. İşte Hz. Âdem'in durumu da tıpkı böyledir.¹³⁷

Tûsî Hz. Âdem'in yanlışlıkla o ağaçtan yediğini, çünkü yasaklananın bir ağaç cinsi olduğu ve onun da içlerinden sadece birtanesinin yasaklandığı zannıyla diğer bir ağacın meyvesinden yemek sûretiyle istidlalde hata ettiği görüşündedir. Tûsî'ye göre İblis'in doğru söylediğine dair yemin etmesine rağmen Âdem ve Havva onun sözlerini kabul ve tasdik etmemiş ancak şehvetlerinin galebe çalmasından dolayı bu hatayı işlemişlerdir.¹³⁸

3.5.6. Unutma

Hz. Âdem'in masumluğunu ispat sadedinde zikredilen iddialardan birisi de yasak ağaçtan unuttuğu için yediği şeklindedir. Âyetteki geçen nesiyе kelimesi kavramlar kısmında incelenmişti. Mâtürîdî, tefsirinde müfessirlerin ekseriyetinin nisyânın gerçek manada olmayıp “terk etmek, kaybetmek” manasında olduğunu ve bu yüzden de Hz. Âdem'in kınandığını ve cezalandırıldığını bildirmektedir. Mâtürîdî gerçek manadaki unutmadan dolayı kişinin kınanamamasının da bu görüşü desteklediğini belirtir. Ancak Mâtürîdî daha sonra hiçbir delile/temele dayanmadan Allah'ın emrini unuttu/terketti ifadesinin Hz. Âdem veya başka bir peygam-

¹³⁶ Ebû Mansur Abdülkahir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn* (İstanbul: 1928), 168; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10: 309; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber*, 54; İsmetü'l-enbiyâ, 20; Nesefî, *Medârik*, 1: 81.

¹³⁷ el-Kâdî Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 1: 29-31.

¹³⁸ Tûsî, *et-Tibyân*, 7: 517.

ber veyahut Hz. Muhammed için kullanılmasının çirkin olduğunu vurgular. Dolayısıyla peygamberlerin ancak unutarak ve sehven küçük günah veya zelle işlemleri mümkündür.¹³⁹ Burada açık bir şekilde Mâtürîdî'nin sahip olduğu ismet anlayışının âyetin yorumuna etkisi gözlenmektedir.

Kuşeyri âyetteki unutmayı hakiki manada alarak "O zaman unutmamanın sorumluluğu insandan kaldırılmamıştı." demektedir.¹⁴⁰ Kurtûbî'ye göre de Hz. Âdem yasağı hatırlamasına mani olacak başka şeylerle uğraşması neticesinde emri unutmuş ve bundan dolayı da emre aykırı hareket eden bir kişi/asi konumuna düşmüştür.¹⁴¹

Nesiye kelimesine hem terk hem de gerçek manada unutmama anlamı veren Tabersi, Hz. Âdem'in ağaçtan yediği takdirde cennetten çıkarılma tehdidini veya Allah'ın "Bu senin ve eşinin düşmanıdır." sözünü ve yahut yasak ağacın türlerinin de yasak olduğu hükmünü çıkarmayı unuttuğunu bildirmektedir.¹⁴²

3.5.7. İzâfilik

Bu izafilik Kurtubî'nin Ebû İshak el-İsferâînî (ö. 418/1027)'ye dayandırdığı bir görüştür. İsfereînî âlimlerin küçük günahlar hususunda farklı görüşlere sahip olduklarını, çoğunluğa göre peygamberlerin küçük günah işlemlerinin caiz olmadığını ancak bu meselede dayanak teşkil edecek aslî bir delilin de bulunmadığını belirtir. Ardından Kur'an'da zikredilen bu hataların bir kısmını te'vîl etmek mümkün olsa da hepsini te'vil etmenin mümkün olamayacağını ifade etmektedir. İsfereînî bu hataların peygamberlerin makamlarını küçültecek özellikte olmadığını ve onların bu hatalarının başkalarınınkine nispetle hasenât; kendi mevkilerine, kıymet ve kadirlerinin yüksekliğine nisbetle ise onlar hakkında bir günah olduğunu vurgulamaktadır. Bunu delillendirmek için de "İyiler için hasenât olan şeyler mukarrebler için seyyiât olabilir." sözünü nakletmektedir.¹⁴³

3.5.8. Emrin İrşâdî Olması

Şîi müfessir Tabatabâî peygamberlerin masum olduklarını dolayısıyla buradaki emrin irşâdî olduğunu söylemektedir. Ona göre Allah'ın onlara vahiyyle bildirdiği dini almak, hıfzetmek ve tebliğ etmek konusunda emre muhalefet peygamberler için caiz değildir. Ancak birtakım dünya

¹³⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7: 315.

¹⁴⁰ Kuşeyri, 2: 481.

¹⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 1: 306.

¹⁴² Tabersi, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 114-115.

¹⁴³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 1: 309; Bk. Ferruh Kahraman, "Bir Tefsir-Kelâm Problemi: Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/27 (2013/1): 215-216.

menfaati sağlamak için birisini sakındırmak anlamındaki irşâdî emre muhalefet etmeleri caizdir. Yani peygamberlerin evlâ olanı terketmeleri caizdir.¹⁴⁴

3.5.9. Ağaçtan Önce Havva'nın Yemesi

Kurtubî bu konuda İblis'in Hz. Âdem'den önce Havva ile konuşup onu yasak ağaçtan yemeye ikna ettiğini, onun da Hz. Âdem'e ısrar ettiğini Âdem'in kabul etmemesi üzerine de "Önce ben yiyeyim, bir şey olmazsa sen de yersin" dediğini belirtir. Bunun üzerine Âdem de o ağaçtan yer ve ikisi birden cezaya çarptırılır. Kurtubî bunları aktardıktan sonra yasak ağaçtan ilk yiyen Havva'ya bir şey olmayınca Hz. Âdem'in de umuda kapılarak hükmü unutup ağaçtan yediği yorumunu yapar.¹⁴⁵

Begavî'ye göre şeytan, Âdem'e vesvese vermek için arkadaşı olan cennetin bekçisi yılan vasıtasıyla cennete girer. Âdem ve Havva'nın karşılıklarına çıkıp ağlar. Âdem ve Havva onu tanımazlar ve onun ağlamasından çok hüzünlenirler. Niçin ağladığını sorduklarında İblis "Size ağlıyorum, öleceksiniz ve bu nimetleri kaybedeceksiniz" der. Daha sonra İblis Hz. Âdem'i ağaçtan yemeye ikna edemez, Havva'yı ikna eder, o da Hz. Âdem'i ikna edemeyince ona içki içirir ve ağaçtan yedirir.¹⁴⁶ Havva'nın Hz. Âdem'e ağaçtan yemeden kendisiyle birlikte olmayacağını söylediğine dair ilginç bir görüş de vardır.¹⁴⁷ Çoğunluğunu isrâiliyyâtın oluşturduğu bu bilgilerin ve yorumların ismet sıfatına hâlel getirmemek için harcanan yoğun çabalar olduğu açıktır.

3.5.10. Kader

Sâbûnî ilgili âyetteki "yeryüzünde halife olmasını" Allah'ın onu bir gün cennetten çıkaracağına işaret olarak yorumlamakta ve buna İbn Abbas'ın "Allah Âdem'i, daha cennette iskân etmeden önce oradan çıkarmıştır." sözünü delil getirmektedir.¹⁴⁸ Bu ifadeler Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesinin ve akabinde cennetten çıkartılmasının Allah'ın ona takdir ettiği bir kader olduğu anlamını vurgulamaktadır.

Râzî, mükemmel akla sahip olan Hz. Âdem'in İblis'in kendisine düşman Allah'ın da dost olduğunu bilmesine rağmen Allah'ın emrini değil de şeytanın sözünü tutmasını son derece şaşkınlık ve hayret verici olarak yorumlar ve bu durumun sadece Allah'ın kaza ve kaderiyle açıklanabileceğini bildirir.¹⁴⁹ Râzî'nin bu meseleyi kadere bağlamasında muhtemelen

¹⁴⁴ Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsîri'l Kur'ân*, 14: 222.

¹⁴⁵ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 1: 466-470.

¹⁴⁶ Begavî, *Mealimü't-Tenzil*, 1: 83.

¹⁴⁷ Tûsî, *et-Tibyân*, 7: 517.

¹⁴⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 34.

¹⁴⁹ Râzî, *Mefâtih*, 22: 107

Buharî ve Müslim başta olmak üzere pek çok muhaddis tarafından rivayet edilen Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ'nın münakaşa ettiğinin bildirildiği hadis¹⁵⁰ etkisi olsa gerektir.

SONUÇ

Kur'an'da Peygamberlerin nübüvvetten önce ya da sonra günahlardan korunduklarına dair açık ifadeler mevcut değildir. Bununla birlikte onların, yaşadıkları toplumda tanınan, güvenilen ve saygı duyulan kişiler oldukları Kur'an'da açıkça vurgulanmaktadır. Buradan hareketle Peygamberlerin hayatları boyunca yüzkızartıcı hata işlemedikleri konusunda Hâriciler'in Ezârika kolu ile nasların sadece zahiriyle amel eden Haşviyye hariç bütün mezhepler ittifak etmişlerdir. Yine peygamberlerin vahyin tebliği konusunda hata etmekten, hayatları boyunca küfür ve şirke düşmekten ve peygamberlik sonrası kasten günah işlemekten masum oldukları konusunda da ittifak mevcuttur.

İsmeti günahlardan koruyan ilahi bir lütuf olarak gören Mu'tezile, peygamberlerin iradeleri olmakla birlikte bu lütuf sayesinde günahlardan korunduklarını bildirir. Şî'a' da ismeti Allah'ın bir lütfu olarak görür. Bu lütuf sayesinde Peygamberler büyük ya da küçük hiçbir günah işlemmezler. Şî'a'nın bu görüşü bazı Mu'tezilî âlimlerin görüşleriyle de örtüşmektedir.

Ehl-i sünnete göre ise peygamberlerin nübüvvet öncesi küfür ve şirk dışında kasıtlı olarak, nübüvvet sonrası ise sehven büyük günah işlemleri mümkündür. Mâtürîdîler'in ismeti "iradeyi ortadan kaldırmayan bir sıfat" olarak görmelerine karşı Eşarîler'in ismeti "Allah'ın peygamberde taati yaratıp, masiyeti yaratmaması" şeklinde görmeleri iki grup arasındaki en önemli farkı oluşturur.

İnsanlara örnek ve önder olarak gönderilen peygamberlerin bu vazifelerine hâlel getirecek fiillerden korunmuş olmaları tabii bir durumdur. Ancak beşer sıfatıyla bazı hatalar işlemeleri Kur'an'ın da işaretiyle imkân dâhilindedir. Ayrıca peygamberlerin hatalarından bahseden âyetlerin akabinde ilahi ikaz, pişmanlık, tevbe ve Allah'ın affı gelmektedir. İşte ismet sıfatı mihverinde ele aldığımız Hz. Âdem kıssası da böyledir. Kur'an'da anlatılan Hz. Âdem kıssası genelde insanın yaratılışını, Allah ve şeytan ile olan/olması gereken münasebetini anlatan bir kıssa olmakla birlikte özelde ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'i anlatmaktadır.

İlk dönem müfessirleri ilgili âyetlerdeki kavramları daha çok literal anlamda alıp peygamberlerin ismet sıfatına değinmeden yorumlamışlar-

¹⁵⁰ Buharî, "Kader", 11, "Enbiya", 31, "Tevhid" 37; Müslim, "Kader", 13.

dır. Buna mukabil kelimede kabul gören peygamberlerin masum olduğu fikrinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte ilgili âyetler ismet sıfatının gölgesinde yorumlanır olmuştur.

Kıssada açık ve net olan, Allah'ın emrinin Hz. Âdem tarafından ihlâl edilmesidir. Farklı yorumlara gidilmesiyle ilgili bütün çabalar Hz. Âdem'e ilahî emri çiğnetmemektir. Hâlbuki:

1. Hz. Âdem ve Havva için kullanılan "ağaca yaklaşmayın", "Ben sizi nehyetmedim mi?" ve "Biz daha önce Âdem'den söz almıştık." ifadeleri emrin kesin ve net olduğunu vurgulamaktadır.

2. Cumhuriyetin genel kanaati yasak ihlâlinin peygamberlikten önce olmasıdır. Ancak bununla ilgili yapılan yorumları destekleyecek kesin deliller yoktur.

3. İblis'in Hz. Âdem ve Havva'ya yasağı hatırlatarak ebedilik vaadinde bulunması, doğru söylediğine dair yemin etmesi ve Allah'ın "Ben sizi nehyetmedim mi?" demesi ağaçtan bilinçli olarak yendiğine işaret etmekte ve ilk dönem müfessirlerin "nesiye" kelimesine verdiği "terk" anlamını kuvvetlendirmektedir.

4. Yasak ihlâli sonrası kullanılan asâ, ğavâ ve zâlimîn gibi olumsuz ifadeler, Hz. Âdem'in pişmanlığı, tevbesi ve affedilmesi, ihlâlin hata olduğunu vurgulamaktadır.

Bütün bunlar Hz. Âdem'in yasaklanan ağaçtan bilinçli bir şekilde yemek sûretiyle Allah'ın emrine aykırı hareket ettiği sonucunun çıkarılmasına kifayet etmektedir. Bu açık ifadelere rağmen Hz. Âdem'e hata yaptırma, günah kazandırmama çabalarının peygamberlerin masum olduğu inancından kaynaklandığı aşikârdır. Nitekim bazı müfessir ve mütekelimler bu durumu eserlerinde açıkça beyan etmişlerdir. Ayrıca kıssa ile ilgili kavramların anlamlandırılmasında gerek mezhepler gerekse aynı mezhebe mensup müfessir ve mütekelimler arasında oldukça çok sayıda farklı görüşün olması da bu gayretin ürünü olarak değerlendirilebilir.

Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesini müfessirlerin, zelle, evlâ olanı terk, tenzihi terk, unutma ve kader gibi kavramlarla yorumlamasının ismet düşüncesinin bir neticesi olduğu söylenebilir. Ayrıca "şeytana itaat etmedi" demek için şeytanın vesvesesinin hemen akabinde Hz. Âdem'in ağaçtan yediğine dair Kur'an'da bir işaretin olmadığı söylenmesi ve ağaçtan önce Havva'nın yediğinin ifade edilmesi de ismet inancından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Abbas, Fadl Hasan. *Kasasü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Amman: Dârü'n-Nefâis, 2010.
Ahfeş, Ebu'l-Hasan. *Meâni'l-Kur'an*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1990.

- Akçay, Mustafa. "Kelim Literatüründe Peygamber Zelleleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/24 (2011/2): 1-33.
- Ali el-Kârî, *Şerhu'l-fikhi'l-ekber*. Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-Arabiyye.
- Alûsî, Şihâbüddîn, Mahmud b. Abdillâh, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415h.
- Askerî, Ebû Hilal Hasan b. Abdullâh. *el-Furûku'l-lugaviyye*. Thk. Muhammed İbrahim Selim. Mısır: Dâru'l-İlm.
- Bağdadî, Ebû Mansur Abdulkahir. *el-Fark beyne'l-frac*. Beyrut: Daru'l-Afaki'l-Cedide, 1977.
- Bağdadî, Ebû Mansur Abdulkahir. *Usûlü'd-dîn*. İstanbul: 1928.
- Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd. *Meâlimüt-Tenzil*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1420h.
- Beyzâvî, el-Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1418h.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 358-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. 8 Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Bulut, Mehmet. "İsmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd. "Asm". *es-Sihâh tâcü'l-Lüga ve sihâhü'l-Arabiyye*. 5: 1986-1987. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melayî, 1987.
- Ebû Hanîfe, en-Nu'man b. Sâbit. *el-Fikhu'l-ekber*. Arap Emirlikleri: Mektebetü'l-Furkân, 1999.
- Ebüssuûd, b. Muhammed el-İmâdî. *Tefsîru Ebissuûd, İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. *Kitabu'l-ayn*. Nşr. Dâru ve Mektebu'l-Hilâl, 1: 313-318. 8 Cilt.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad. *Meâni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Mısır: Dâru'l-Mısriyye.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub. *Tenvîru'l-mikbâs min tefsiri İbn Abbas*. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub. "Asm". *el-Kâmûsu'l-muhît*. 1138. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- İbnü'l-Arabî, el-Kâdî Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekr. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422h.
- İbn Babeveyh, Şeyh Sadûk Ebû Ca'fer el-Kummî. *el-İtikadat fî dini'l-imamiyye*. Beyrut: Daru'l-Müfid, 1993.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Es'ad Muhammed el-Tayyib. 13 Cilt. Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa, 1419h.
- İbn Hazm el-Endelusi, Ebu Muhammed Ali, *Kitabu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mürekkem. *Lisânü'l-Arab*. 12: 403-408. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah. *Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi' li İbn Vehb*. Dâru'l-Garbi'l-İslami, 2003.
- Kadı Abdulcebbar. *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*. Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1996.
- Kahraman, Ferruh. "Bir Tefsir-Kelâm Problemi: Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/ 27 (2013/1): 191-226.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Misriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Abdulkerîm el- *Letâifu'l-İşârâ*. Thk. İbrahim Besyûnî. Mısır.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî. *Te'vilâtü ehli's-sünne*. Thk. Mecdi Bâsellûm, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 2005.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *en-Nüketü ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhimü'l-Kur'ân*. Trc. Heyet. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan. *Tefsîru Mukâtil*. Thk. Abdullah Mahmud Şahâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423h.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kureysî. *el-Câmiu's-Sahih*. 3 Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401.
- Nehâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *İ'râbu'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421h.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-tayyib, 1998.
- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Tefsirde Ehl-i Sünnet ve Şia Polemikleri*. Ankara: Ankara Okulu, 2012.
- Râgıb, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed el-İsfehânî. "Asm", *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. 569-571. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1998.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1470h.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *İsmetü'l-enbiyâ*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1986.
- Sâbûnî, Nûreddin. *Mâturîdiyye Akaidi*. Trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.
- Sâbûnî, Nûreddin. *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2014.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 2002.
- Sem'ânî, Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ân*, Thk. Yasir b. İbrahim, Ganîm b. Abbas. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Sevrî, Ebû Abdillâh Sufyân b. Sa'îd. *Tefsîru's-Sevrî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Sinanoglu, Mustafa. "Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar* 3/8 (Eylül-Aralık 2000): 163-188.

- Şahin, Necati, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006).
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî*. 19 Cilt. 1997.
- Şeyh el-Müfid Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'man el-Bağdâdî. *en-Nüketü'l-İtikadiyye*. Thk. Rıdâ el-Muhtârî. Kum: y.y.,1413h.
- Şeyh el-Müfid Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'man el-Bağdâdî. *Tashih-u İtikadi'l-İmamiyye*. Thk. Hüseyin Dergâhî. Kum: y.y., 1413h.
- Şola, Hanefî. "Muhammed Abduh'un Âdem Kıssasına Yaklaşımı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Haziran 2015): 203-228.
- Tabâtabâî Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî tefsîri'l Kur'ân*. 20 Cilt.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. Hasan. *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Çur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Murtezâ, 2006.
- Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ağa Bezrek et-Tahrânî. Beyrut: İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Ünverdi, Veysi. "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/1 (2015): 79-107.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbûrî. *el-Veciz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. Thk. Safvân Adnan Dâvûdî. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem,1415h.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbûrî. *el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. 4 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yurdağür, Metin. "Haşviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 426-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb,1988.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *İsmetü'l-enbiyâ*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1986.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ahmed. *el-Keşşâf, an hakâiki gavâmidit-tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-kitabi'l-arabî, 1407h.